

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI

TIBBIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MARKAZI

SAMARQND DAVLAT TIBBIYOT INSTITUTI

Z.F.Mavlyanova., YO.A.Kamalova

***IBN SINONING HAYOTI VA FAOLIYATI,
ILMIY MEROSI, UNING TIBBIYOT ILMI
RIVOJLANISHIGA QO'SHGAN HISSASI***

*«Xalq tabobati» yo'nalishi talabalari
bo'yicha uchun o'quv – uslubiy qo'llanma*

Samarqand 2022

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
TIBBIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH MARKAZI
SAMARQAND DAVLAT TIBBIYOT INSTITUTI

“TASDIQLAYMAN”

O'z R SSV Fan va ta'lim
boshqarmasi boshlig'i
O.S. Ismailov
2022 y. 10. yanvar
№ 1 bayonnoma

“KELISHILDI”

O'z R SSVning Tibbiy
ta'limni rivojlantirish
markazi direktori v.v.b.
M.R. Eshpo'latova
2022 y. 10. yanvar
№ 1 bayonnoma

IBN SINONING HAYOTI, FAOLIYATI, ILMIY MEROSI VA
TIBBIYOT ILMI RIVOJLANISHIGA QO'SHGAN HISSASI

Tibbiyot oliy ta'lim muassasalari “Xalq tabobati” fakulteti
talabalari uchun o'quv-uslubiy qo'llanma

Sam DTI
axborot-resurs markazi

9318 6p

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGINING
TIBBIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH
MARKAZI TOMONIDAN
RO'YHAGA OLINDI

№ 14
20 yanvar 2022

Samarqand - 2022

Tuzuvchilar:

Mavlyanova Z. F. - Samarqand davlat tibbiyot instituti tibbiy reabilitatsiya, sport tibbiyoti va xalq tabobati kafedrası mudiri, dotsent.

Kamalova Yo.A. – Samarqand davlat tibbiyot instituti tibbiy reabilitatsiya, sport tibbiyoti va xalq tabobati kafedrası assistenti

Retsenzentlar:

Butaboev M.T.– Andijon davlat meditsina instituti meditsina reabilitatsiyasi va jismoniy tarbiya kafedrası mudiri, dotsent, t.f.n.

Maxmudova A.N. – Samarqand davlat meditsina instituti ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri, PhD.

O'quv - uslubiy qo'llanma SamDTI MO'UK yig'ilishida ko'rib chiqilgan
«27» dekabr 2021 y. Bayonnoma № 6

MO'UK raisi [signature] t.f.n., dots. Yarmuxamedova N.A.

O'quv - uslubiy qo'llanma SamDTI ilmiy kengashi tomonidan ko'rib
chiqilgan «29» dekabr 2021y. Bayonnoma № 5

Ilmiy kengash kotibi, t.f.n.

[signature]

Ochilov U.U.

Mundarija

Kirish	5
Abu ali ibn sinoning hayoti va faoliyati.....	6
Ibn sino ilmiy merosining inson sivilizatsiyasi rivojida tutgan o'ri.....	15
Ibn sinoning tabiiy fanlar rivojiga qo'shgan hissasi	19
Tib qonunlarining yaratilish tarixi va zamonaviy tibbiyot ilmi rivojidagi o'ri.....	21
Tib qonunlarida inson anatomiyasidagi yangiliklar va ularning ahamiyati, organ va uning qismlari tabiati to'g'risida	25
Nazorat uchun savollar	34

KIRISH

«Ibn Sino, Abu Ali al-Husayn ibn Abdulloh ibn al-Hasan ibn Ali - bu dunyo ilm-fani rivojiga ulkan hissa qo'shgan O'rta Osiyoning buyuk olim-entsiklopedistlari. G'arbda bizning taniqli vatandoshimiz butun dunyoda "insoniyatning birinchi donishmandlaridan biri" va "Avitsenna" sifatida tan olingan, zamondoshlari uni "Shayx ar-ra'is" (donishmandlarning yetakchisi, olimlarning yetakchisi), "Sharaf al-mulk" (mintaqa hokimiyati, mamlakat, sharaf); "Hujjat al-aq" (haqiqatning isboti); "Hakim al-vazir" (donishmand, tashabbuskor vazir).

U o'z davridagi barcha fanlarni chuqur o'rganib, juda katta ilmiy ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab asarlar, xususan, falsafa, mantiq va tibbiyotga oid tadqiqotlar, o'zining ilmiy asarlari va risolalarining muallifiga aylanib, nafaqat Markaziy Osiyoda, balki butun dunyo ilmi rivojida ham o'chmas iz qoldirdi.

Uning boshqa fan sohalaridagi faoliyati davomida 450 dan ortiq asarlar yaratildi. Afsuski, Ibn Sinoning atigi 242 ta asari bizgacha yetib kelgan, shulardan: falsafa, ilohiyot va tasavvufga oid 80 ta, shifo bo'yicha 43 ta, mantiq bo'yicha 19 ta, psixologiya bo'yicha 26 ta, ilmiy tibbiyot bo'yicha 23 ta, astronomiya bo'yicha 7 ta, 1 ta asar. - matematika, 1 - musiqa, 2 - kimyo, 9 - ta'lim, 4 - adabiyot, 8 - boshqa olimlar bilan yozishmalar. Ibn Sinoning falsafaga oid bir qator asarlari bugungi kungacha tadqiqotchilar e'tiborini tortdi.

Abu Ali Husayn ibn Abdallah ibn Sino - buyuk olim, faylasuf, shifokor, musiqachi. U O'rta Osiyo va Eronda yashagan, turli hukmdorlar qol ostida tabib va vazir bo'lgan. Ibn Sinoning risolalari Sharqda va G'arbda nihoyatda mashhur bo'lgan, "Tibbiyot qonunlari" nazariy va klinik tibbiyot entsiklopediyasi - yunon, rim, hind va markaziy osiyolik shifokorlarining qarashlari va tajribalarini umumlashtirish - ko'p asrlar davomida, shu jumladan o'rta asrlarda Yevropada majburiy qo'llanma bo'lgan.

Arab adabiyoti Avitsennaning astronomiya, tabiiy fanlar, alkimyo bo'yicha o'nga yaqin asarlarini belgilaydi. Ushbu asarlarning barchasi Britaniya muzeyi va boshqa kutubxonalarda to'liq bo'lmagan qo'lyozma shaklida saqlangan. Taniqli

kimyogar Byerthelot Ibn Sinoning alkimyo sohasidagi buyuk xizmatlarini e'tirof etadi va uning asarlari bir qator toza kimyoviy hodisalarni yoritib byergani va organik kimyo tarixidagi ko'plab bo'shliqlarni to'ldirganligini aniqlagan.

Hamadondagi umrining olti yili avvalgidek, uning ish kuni yerta tongdan boshlanib, hamma uzoq vaqt uxlab yotganida tugadi. Bu yerda u o'zining beshta jilddan iborat bo'lgan "Tibbiyot qonuni" asosiy ishining birinchi jildini tugatdi. O'sha paytgacha odamlar to'plagan barcha tibbiy bilimlarni ushbu kitoblardan topish mumkin.

Birinchi jild tibbiyot fanlari nazariyasi; anatomiya, diagnostika, fiziologiya, jarrohlik. Ushbu kitobda o'tkir va surunkali kasalliklar va ularni davolash usullari tasvirlangan. Ikkinchi jildda oddiy dorilar haqida hikoya qilinadi. Ularning soni sakkiz yuzga yaqin. Ko'p daraxtlarning ildizi va po'stlog'i odamga kasallik bilan kurashishda yordam byeradi. Uchinchi va to'rtinchi jildlarda inson a'zolarining kasalliklari tasvirlangan, davolash usullari haqida so'z yuritilgan. Avitsena shuningdek, bosh suyagi, burun, jag ', bo'yinbog' suyagi, qovurg'a singan joylarini qanday davolash kerakligi haqida gapiradi.

Beshinchi jildda murakkab dorilar haqida so'z boradi. Ularning ba'zilari 37 qismgacha o'z ichiga oladi. Ko'pgina dori-darmonlar eng qadimgi Evropa va Osiyo shifokorlariga byerilgan. Boshqalari birinchi marta Avitsena tomonidan tayyorlangan va sinovdan o'tgan. Ilgari tibbiyot fanlari uchun noma'lum bo'lgan yangi ma'lumotlar har bir sahifada "Tib Qonuni" da uchrashdi.

IBN SINONING HAYOTI VA FAOLIYATI

Abu Ali al-Husayn ibn Abdulloh ibn al-Hasan ibn Ali (980.8, Afshona qishlog'i - 1037.18.6. Hamadon shahri, Eron) - jahon fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan o'rtaosiyolik buyuk qomusiy olim. G'arbda Avitsenna nomi bilan mashhur. Ibn Sinoning otasi Abdulloh Balx shahridan bo'lib, Somoniylar amiri Nuh ibn Mansur (967-997) davrida Buxoro tomoniga ko'chib, Xurmaysan qishlog'iga moliya amaldori etib tayinlanadi. U Afshona qishlog'ida Sitora ismli qizga uylanib ikki o'g'il farzand ko'radi. O'g'illarining kattasi Husayn (Ibn Sino), kenjasi Mahmud edi.

Husayn 5 yoshga kirgach Ibn Sinolar oilasi poytaxt - Buxoroga ko'chib keladi va uni o'qishga beradilar. 10 yoshga yetar-etmas Ibn Sino Qur'on va adab darslarini to'la o'zlashtiradi. Ayni vaqtda u hisob va aljabr bilan ham shug'ullanadi, arab tili va adabiyotini mukammal egallaydi. Ibn Sinoning ilm sohasidagi dastlabki ustози Abu Abdulloh Notiliy edi. U el orasida hakim va faylasuf sifatida mashhur bo'lgani uchun otasi Ibn Sinoni unga shogirdlikka berdi. Notiliyning qo'lida olim mantiq, handasa va falakiyotni o'rgandi va ba'zi falsafiy masalalarda ustozidan ham o'zib ketdi. Ibn Sinoning aql-zakovatini ko'rgan ustози otasiga uni ilmdan boshqa narsa bilan shug'ullantirmaslikni tayinlaydi. Shundan so'ng ota o'g'ilga ilm o'rganish va bilimlarini chuqurlashtirish uchun barcha sharoitlarni yaratib berdi. Abu Ali tinmay mutolaa qilib, turli ilm sohalarini o'zlashtirishga kirishdi. U musiqa, optika, kimyo, fiqh kabi fanlarni o'qidi, xususan, tabobatni sevib o'rgandi va bu ilmda tez kamol topa boshladi. Ibn Sinoning tib ilmida yuksak mahoratga erishishida buxorolik boshqa bir tabib Abu Mansur al-Hasan ibn Nuh al-Qumriyning xizmati katta bo'ldi. Ibn Sino undan tabobat darsini olib, bu ilmning ko'p sirlarini o'rgangan. Qumriy bu davrda ancha keksayib qolgan bo'lib, 999 yilda vafot etdi. Ibn Sino 17 yoshdayoq Buxoro xalqi orasida mohir tabib sifatida tanildi. O'sha kezlarda hukmdor Nuh ibn Mansur betob bo'lib, saroy tabiblari uni davolashdan o'jiz edilar. Dovrug'i butun shaharga yoyilgan yosh tabibni amiri davolash uchun saroyga taklif qiladilar. Uning muolajasidan bemor tezda sog'ayib, oyoqqa turadi. Evaziga Ibn Sino saroy kutubxonasidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Somoniylarning kutubxonasi o'sha davrda butun O'rta va Yaqin Sharqdagi eng katta va boy kutubxonalardan sanalardi. Ibn Sino bir necha yil davomida shu kutubxonada kechayu kunduz mutolaa bilan mashg'ul bo'lib, o'z davrining eng o'qimishli, bilim doirasi keng kishilaridan biriga aylandi va shu paytdan boshlab o'rta asr falsafasini mustaqil o'rganishga kirishdi. U yunon mualliflarining, xususan, Aristotelning «Metafizika» asarini berilib mutolaa qildi. Lekin bu kitobda bayon qilinganlarning aksariyati Ibn Sinoga tushunarsiz edi. Tasodifan yosh olimning qo'liga Abu Nasr

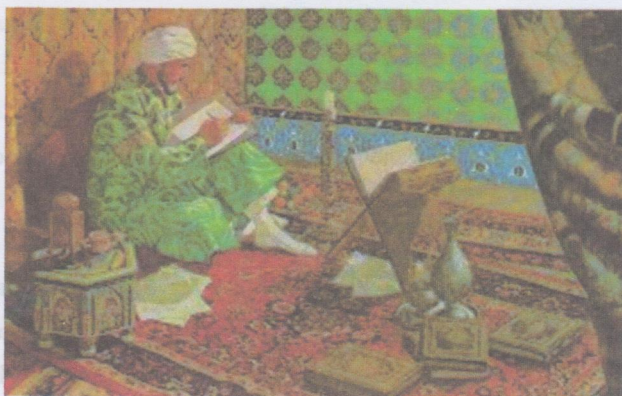
Forobiyning «Metafizika»ning maqsadlari haqida»gi kitobi tushib qoladi va uni o'qib chiqibgina Ibn Sino metafizikani o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi.

Shunday qilib, Ibn Sino zaruriy bilimlarning barchasinn Buxoroda oldi. Olimning ilmiy ijodi 18 yoshidan boshlandi. U Nuh ibn Mansurga atab nafsoniy quvvatlar haqida risola, «Urjuza» tibbiy she'riy asari, o'z qo'shnisi va do'sti Abu-l-Husann al-Aruziyning iltimosiga binoan, ko'p fanlarni o'z ichiga olgan «At-Hikmat al-Aruziy» («Aruziy hikmati») asarini ta'lif etdi. Undan tashqari, boshqa bir do'sti faqih Abu Bakr al-Barqiy (yoki Baraqiy) ning iltimosiga ko'ra, 20 jildli «Al-Hosil va-l-mahsul» («Yakun va natija») qomusiy asari hamda 2 jildli «Kitob al-bir val-ism» («Sahovat va jinoyat kitobi»)ni yozdi.

Qoraxoniylar 999 yil Buxoroni zabt etib, somoniylar davlatini ag'darganidan keyin Ibn Sino hayotida tashvishli notinch va og'ir damlar boshlandi. 1002 yil uning otasi vafot qildi. Ikki sulola vakillarining taxt uchun kurashi 1005 yilgacha davom etib, oxiri qoraxoniylarning butkul g'alabasi bilan tugadi. Bunday vaziyatda Buxoroda ortiq qolib bo'lmas edi. Shu bois Ibn Sino o'z yurtini tark etib Xorazmga bosh olib ketdi. 11-asr boshlarida Xorazm qoraxoniylar hujumidan birmuncha tinch bo'lib, iqtisodiy va madaniy jihatdan ancha rivojlangan o'lka edi. Xorazmshohlar Ali ibn Ma'mun (997-1009) va Ma'mun ibn Ma'mun (1009-1017) ilm-fanga e'tiborli hukmdorlar bo'lib, olimlarga ilmiy ijod uchun qulay sharoit yaratib bergan edilar. Shu bois bu davrda Xorazmning poytaxti Gurganj (Urganch) da zamonasining ko'pgina taniqli olimlari to'plandi. Yirik matematik va astronom Abu Nasr ibn Iroq (1034 yil vafot etgan), atoqti tabib va faylasuflar Abu Sahl Masihiy (1010 yil vafot etgan). Abu-l-Xayr Xammor (942-1030) va buyuk olim Abu Rayhon Beruniy shular jumlasilan. Ana shu ilmiy davruga 1005 yilda Ibn Sino ham kelib qo'shildi. Xorazmda Ibn Sino, asosan, matematika va astronomiya bilan shug'ullandi. Bu sohalardagi bilimlarining chuqurlashib, ilmiy dunyoqarashining shakllanishida Ibn Iroq va Beruniy bilan bo'lgan ilmiy muloqotlar katta ahamiyat kasb etdi. Ibn Sinoning Aristotel ta'limoti xususida Beruniy bilan va o'zining shogirdi Baxmanyor bilan yozishmalari tarixda mashhurdir. Ibn Sino Abu Sahl Masihiyning tibbiy tajribasi va bilimlaridan ham

katta saboq oldi. Xorazmshoh vaziri Abu-l-Husayi as-Sahtiy ilmlarni sevuvchi kishi bo'lganidan, Ibn Sino u bilan do'stlashadi va unga atab alkimyoga oid «Risola al-iksir» («Iksir haqida risola») nomli asar yozdi. Biroq Xorazmdagi osoyishta hayot uzoqqa cho'zilmaydi. Sharqda qudrati ortib borayotgan G'azna hukmdori sulton Mahmud G'aznaviy bu o'lkaga ko'z tikadi. U, avval, Ma'munga saroydagi bir guruh olimlarini G'aznaga jo'natib yuborishni so'rab xat yozadi. Bu xatga javoban Beruniy va Abu-l-Xammor G'aznaga ketadilar. Ibn Sino esa bu taklifni rad etib, Masihiy bilan birgalikda 1010-1011 yillarda yashirincha Xorazmni tark etadi. Shu vaqtdan olimning sargardonlik yillari boshlanib, umrining oxirigacha vatandan uzoqda hayot kechirishga majbur bo'ladi. Masihiy bilan Ibn Sino Jurjonga - Masihiyning vataniga yo'l oldilar. Lekin yo'ldagi qiyinchiliklar va suv- sizlik tufayli Masihiy betob bo'lib, vafot etadi. Natijada, Ibn Sino azob-uqubatlarni chekib, avval, Niso, so'ng Obivard, Tus, Shiqqon va Xurosonning boshqa shaharlarida qisqa muddat turganidan keyin, nihoyat, Kaspiy dengizining janubiy-sharqida joylashgan Jurjon amirligiga yetib keladi. Ibn Sino Jurjonda 1012-1014 yillarda yashaydi, lekin shu qisqa vaqt ichida uning hayotidagi muhim voqealardan biri - Abu Ubayd Juzjoniylar bilan uchrashuv va bir umrga do'stlashuv sodir bo'ladi. U Ibn Sinoga nafaqat shogird, balki sodiq do'st ham edi. U Ibn Sino bilan olimning so'nggi damigacha, 25 yil davomida birga bo'ladi. Ibn Sino tarjimai holining yozilib qolishi, ko'pgina asarlarining ta'lifi va tartibga tushishi hamda ularning keyingi avlodlarga kelishida Juzjoniylarning xizmati katta. Jurjondalik vaqtida Ibn Sino ham ilmiy ijod bilan shug'ullandi, ham tabib sifatida faoliyat ko'rsatdi. Bu yerda u shogirdining iltimosiga ko'ra, mantiq, falsafa va boshqa fanlarga oid bir nechta risola yozdi va eng muhimi «Tib qonunlari»ning dastlabki qismlarini yaratdi. 1014 yil olim Jurjonnini tark etib, Rayga ko'chdi. Ibn Sino Rayga kelgan vaqtida bu yerda buyayhiylardan bo'lmish Majduddavla Abu Tolib Rustam (997-1029) va uning onasi Sayyida Xotun hukmronlik qilardilar. Bu yerda Ibn Sino savdoyi dardiga chalinib qolgan Majduddavlani davoladi va shu sababli saltanat tepasida turgan Sayyidaning hurmat-ehtiromiga sazovor bo'ldi. Lekin olim Rayda ham uzoq turlolmadi, chunki Sulton Mahmud G'aznaviyning

Rayga ham hujum qilish xavfi bor edi. Shu bois Ibn Sino Rayni tark etib, nisbatan kuchliroq bo'lgan Hamadonga, Majdud davlanning akasi Shamsuddavla (997-1021) huzuriga ketadi. Hukmdorni sanchiq kasalidan davolaganidan keyin olimni saroyga taklif qiladilar. U avval saroy tabibi bo'lib ishlaydi, so'ng vazirlik mansabiga ko'tariladi. Davlat ishlari bilan band bo'lishiga qaramay ilmiy ishlarini ham davom ettiradi va qator asarlar yaratadi. «Tib qonunlari»ning 1-kitobini tugatib, o'zining mashhur falsafiy qomusi - «Kitob ash-shifo» ni ham shu yerda yozishga kirishadi. «Tib qonunlari»ning qolgan qismini ham Hamadonda yozib bitiradi.

Ibn Sinoning asosiy tibbiy ishlari:

- "Tib qonunlari" - ensiklopedik asar, unda qadimgi shifokorlarning ko'rsatmalari arab tibbiyoti yutuqlariga muvofiq ravishda tushuniladi va qayta ko'rib chiqiladi. Qonunda Ibn Sino kasalliklarga ba'zi mayda jonzotlar sabab bo'lishi mumkin degan fikrni ilgari surgan. U birinchi navbatda chechakning yuqumli kasalligiga e'tibor qaratdi, vabo va vabo o'rtasidagi farqni aniqladi, moxovni ta'rifladi, uni boshqa kasalliklardan ajratdi, boshqa bir qator kasalliklarni o'rgandi. "Tib qonunlari" ning lotincha tarjimalari ko'p.

- "Dori vositalari" - Hamadonga birinchi tashrif paytida yozilgan. Ishda yurakning pnevmoniyaning boshlanishi va namoyon bo'lishidagi roli, ayniqsa yurak kasalliklarini tashxislash va davolash batafsil bayon etilgan.

• "Tuzatishlar va xatolarni ogohlantirish orqali turli xil manipulyatsiyalardan zarami olib tashlash"

• "Sharobning foydasi va zarari to'g'risida" - Ibn Sinoning eng qisqa risolasi.

• "Tibbiyot to'g'risida she'r".

• "Nabz haqida risola".

• "Sayohatchilar uchun tadbirlar".

• "Jinsiy quvvat to'g'risida risola" - jinsiy buzluqliklarni aniqlash, oldini olish va davolashni tavsiflaydi.

• "Sirka asaliga oid risola" - tarkibida har xil sirka va asal aralashmalarini tayyorlash va terapevtik ishlatilishini tavsiflaydi.

• "Hindiston to'g'risida risola".

• "Qon ketishi uchun qon tomirlari".

• "Risola-yi zhudiya" - quloq, oshqozon, tish kasalliklarini davolashni tavsiflaydi. Bundan tashqari, u gigiena muammolarini tavsiflaydi.

URGANCHDAGI HAYOTI

Yangi sulola hukmronligining birinchi yillarida boshlangan anarxiya Ibn Sinoni Buxoroni tark etishga va Urganchdagi Xorazmshoh saroyiga borishga majbur qildi, u yerda hokimiyat tomonidan homiylik qilingan ko'plab taniqli olimlar bor edi. Urganch boy va yuqori madaniyatga ega shahar, o'sha paytda birlashgan Xorazmning poytaxti edi. Abulabbas Ma'mun (999 - 1016) o'sha paytda Xorazmshoh edi. Vazir Abu-l-Hasan Soheili Xorazmshohda ishlagan. Ikkalasi ham dunyo ensiklopediyasida ismlari yozilgan olimlar, shoirlar va rassomlarga homiylik qilgan o'qimishli odamlar edi. Ular orasida Abu Sahl Masihi, Abu-l-Xayr Hammar, Abu Nasr Arrak va Abu Rayhon Beruniy kabi olimlar bo'lgan. Davlat homiyligida bu odamlar farovonlikda yashab, ilm-fan bilan shug'ullanishgan.

Vazir Soheili ham Ibn Sinoni kutib oldi. Bu nafaqat iste'dodga, balki ensiklopedik bilimlarga ham ega bo'lgan bu yosh olim 392 / 1001-02 yillarda Xorazmshohlar saroyining ziyolilar doirasiga kirgan va Soheili unga maosh tayinlagan.

Ibn Sino bir muncha vaqt Urganchdagi Sohiliy vaziri homiyligida qoldi va uzluksiz ravishda ilmiy izlanishlar bilan shug'ullandi: u fizik va kimyoviy tajribalar o'tkazdi, yulduzlar osmonini tomosha qildi. Ammo uning Urganchda bo'lganligi uzoq bo'lmagan. Xorazmda bo'lgan vaqtida Ibn Sino ikkita yirik asar - "Tib qonunlari" va "Shifolash kitobi" ni yozgan. Keyinchalik, "Tib qonunlari" asari butun dunyoga shuhrat qozonganki, Ibn Sino nomi tibbiyotning yetakchi namoyandalari - Gippokrat, Galen nomi bilan birga talaffuz etila boshlandi. "Tib qonunlari" o'sha davr tibbiyot fanining asoslarini belgilab beradi. Ushbu kitob tibbiy bilimlarning to'liqligi bilan O'rta asrlarning butun tarixida misli ko'rilmagan. 1017 yilda Mahmud G'aznaviy Xorazmni egallab olishga muvaffaq bo'ldi va keyinchalik "Ma'mun akademiyasi" yo'q qilindi. Ushbu akademiyaning ko'plab olimlari Xorazmni tark etishga majbur bo'ldilar, jumladan Abu Ali Ibn Sino. Shundan so'ng, u og'ir sharoitlarda yashab, shifokor sifatida pul topdi. Ibn Sino fizika, matematika, astronomiya, kimyo, falsafa, tibbiyot, harbiy inshootlar, nikoh, oila va musiqa bo'yicha ko'plab o'ziga xos asarlar yozgan. Uning asarlarining umumiy soni yuzga etadi.

G'aznaviyning taniqli hukmdori Sulton Mahmud G'aznaviy Xorazm shohlarining kichik davlati homiyligida Urganchda eng taniqli va obro'li olimlar yig'ilganligini eshitgan. Saroyda taniqli odamlarning borligi amirlar va podshohlarning buyukligiga dalil bo'lganligi sababli, olimlar uchun haqiqiy ov bo'lgan. Sulton Mahmud G'aznaviy olimlardan ularga alohida sharaf berish uchun - Sulton bilan uchrashuvda qatnashish uchun poytaxtga kelishlarini talab qildi. Sulton Ibn Sinoni o'lim jazosiga hukm qilganligi haqida dalillar mavjud.

GURGANDAGI HAYOTI

Ibn Sino va uning ustozlari Mas'ud Sultonga borishdan bosh tortib, Qora-Kum cho'lidan qochishga qaror qilishdi. Keyinchalik nima bo'lgan, biz Nizomiy Aruziy Samarqandiyning "Chahar-makal" asaridan o'qiymiz: "Keyin Xoja Abu Ali va Abu Sahlani jihozlab, ularga yo'l ko'rsatma berdilar va ular Gurgan yo'li bo'ylab Jurjon tomon yo'l oldilar. Biroq, Xorazm cho'lida ular adashdilar. Abu Sahl sahroda vafot etdi, Abu Ali esa yo'l boshchisi bilan birga Abiverdga (qoldiqlari Turkmanistonda bo'lgan shahar) etib bordi. U yerdan Tusga, so'ngra Nishopurga ko'chib o'tdi. Ibn Sino mo'jizaviy tarzda qutqarildi. Ammo Sulton Mahmud G'aznaviy niyatidan qaytmadi. Rassom Abu Nasr Arrak qog'ozga Abu Alining portretini chizdi va sulton rassomlarni taklif qilib, shahar va viloyatlarga yuborilgan portretning qirq nusxasini yaratishni buyurdi. Ibn Sinoning boshlig'i uchun katta mukofot va'da qilingan.

Ammo Alloh Abu Alini ushlab turdi va u Gurganga (zamonaviy Eronda joylashgan shahar) Ziylar urug' davlatining amirlaridan biri bo'lgan Shams ul-Maali Qobus Voshmgir saroyiga etib bordi. Biroq, bu vaqtda Qobus qo'shini isyon ko'tarib, amir taxtdan chetlashtirilib, zindonga qamaldi. Uning o'g'li Manuchehr taxtga ko'tarildi. Ushbu siyosiy voqealar bilan bog'liq holda, Ibn Sino Gurgan shahrida beparvo bo'lib qoldi va amaliyotchi shifokor bo'lib, bemorlarni davolay boshladi. Ilm-fanni hurmat qiladigan Abu Muhammad Sheroziy ismli kishi shifokorning iste'dodi va chuqur, ko'p qirrali bilimiga e'tibor qaratdi va unga

qo'shni uy sotib oldi. U Abu Alidan kitob yozishni iltimos qildi, shuning uchun Abu Ali Gurgan shahrida bir muddat qoldi. Bu vaqtda Ibn Sino "Tibbiyot kanoni" ustida ish boshladi. Ammo kutilmagan hodisa yuz berdi, natijada amir Ibn Sinoning Gurgan shahrida qolishi haqida bilib oldi.

Nizomiy Aruziy ushbu hodisani quyidagicha ta'riflaydi: «Amirning yosh qarindoshlaridan biri kasal bo'lib qoldi. Shifokorlar uni davolay boshladilar va barcha kuch va kuchlarini sarfladilar, ammo bemor tuzalmadi. Va endi amirning yaqin sheriklaridan biri shaharda yosh shifokor borligini e'lon qildi. Amir dedi: "Uni topib, bemorning huzuriga olib keling, muolajasini boshlasin: ba'zi qo'llar haqiqatan ham boshqalarga qaraganda shifoli. Amirning odamlari Abu Alini topib, bemorning oldiga olib kelishdi. Abu Ali ... ajablanarli go'zallikdagi yigitni ko'rdi ... Keyin u yoniga o'tirdi va pulsini bilish uchun qo'lini oldi ... Keyin u: "Menga Gurganning barcha uylari va tumanlarini biladigan odam kerak" dedi. Ular meni olib kelishdi ... Abu Ali bemorning pulsiga qo'lini qo'ydi va dedi: "Xo'sh, menga aytingchi ..." U G'o'rg'onning tumanlarini nomma nom ayta boshladi, bu yerda bemorning pulsi g'alati titradi. Shunda Abu Ali: "Ushbu tumandagi ko'chalarini nomlang", dedi. Bu odam ko'chalardan birining nomiga kelgunda tomir urishi yana titradi, bu g'alati harakat yana takrorlandi. Abu Ali ushbu nomga kelguniga qadar ushbu ko'chada yashovchilarning ismlarini so'radi, bu zikrda harakat yana takrorlandi. Shunda Abu Ali: «Bu yigit falonchi ismli qizga, falonchi uydan, falon ko'chadan, falon tumandan oshiq. Va unga dori bu qiz bilan aloqadir va uning davolanishi u bilan uchrashishdir" Amir bunday muomaladan hayratlanib, unga har xil sharaflar ko'rsatdi. Ammo Abu Alining Gurgan shahridagi tinch hayoti uzoq davom etmadi. Bir oz vaqt o'tdi va Abu Ali Sulton Mahmud G'aznaviyning ayg'oqchilari uni qidirayotgan paytda shaharni tark etishga majbur bo'ldi. Boshqa tomondan, amir Manuchehr Sulton Mahmud bilan do'stona munosabatda bo'lgan va Abu Ali amirning o'zi uni Sulton xalqiga topshirishidan qo'rqardi. Shuning uchun Ibn Sino Gurganni tark etib, Rayga ketdi. Gurgan shahrida Abu Ali uchun sodir bo'lgan muhim voqealardan biri uning shogirdiga aylangan Abu Obid Juzjoniylar bilan tanishishi edi.

Ibn Sinoning eng taniqli shogirdi bo'lgan Abu Obid bir muncha vaqt o'tgach, o'qituvchi hayoti, shu jumladan Ibn Sinoning tug'ilishidan to o'limigacha bo'lgan hayotidagi voqealar haqida kitob yozdi. Ibn Sino unga Gurganga kelishidan oldin tug'ilish, bolalik, yoshlik, yoshlik bilan bog'liq bo'lgan narsalarni aytib berdi. Qolgan Abu Obidning o'zi yozgan va "Hayot tarixiga oid risola" deb nomlangan risolada to'plangan. Ibn Sino 404 / 1013-14 yillarda, 34 yoshida, Gurganni tark etib, Rayga bordi. Rayda Ibn Sino Bund urug'ining amiri - Majd ud-Dul va uning onasi Shirin, Seyide Umm ul-Moluk laqabli xizmatiga kirishdi. Bu oila - ona va o'g'il uni hurmat qilishdi. Ibn Sino bir muncha vaqt Rayda qoldi va melankoli / asabiylashish bilan kasallangan Majd ud-Dulni davoladi. Muvaffaqiyatli davolanishdan keyin Ibn Sinoning obro'si oshdi.

IBN SINO ILMIY MEROSINING INSON SIVILIZATSIYASI

RIVOJIDA TUTGAN O'RN

Zamonaviy tibbiyot taraqqiyotida buyuk ajdodlarimizning ilmiy merosi alohida ahamiyatga ega. Buyuk vatandoshimiz Abu Ali ibn Sino ana shunday ulug' zotlardan biri.

Ilmiy-tadqiqot ishlarini 16 yoshida boshlagan bu ulug' zot tibbiyot, falsafa, mantiq, kimyo, fizika, astronomiya, matematika, musiqa, adabiyot va tilshunoslik sohalariga oid 450 dan ortiq asar yaratgan. Ularning 242 tasi bizgacha yetib kelgan, – deydi Ibn Sino jamoat fondi boshqaruvi raisi Sh.Zokirxo'jayev. – Jahon ilm-fani rivojiga muhim hissa bo'lib qo'shilgan bu durdona asarlar hamon o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Abu Ali ibn Sino o'zining "Tib qonunlari" asarida tibbiyot taraqqiyotining asosiy yo'nalishlarini belgilab bergan. Ushbu asarda buyuk olim amaliy tibbiyot va farmakologiya sohalarining eng muhim usullariga asos solgan. Prezidentimiz tashabbusi bilan 2014 yil may oyida Samarqandda tashkil etilgan "O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidagi roli va ahamiyati" mavzusidagi xalqaro anjumanda ham bu alohida ta'kidlandi. Biz Ibn Sino merosini o'rganish, targ'ib etish borasida dunyoning ko'plab mamlakatlari olimlari bilan hamkorlik qilmoqdamiz

Markaziy Osiyo xalqlari madaniyatini o'rtas asr sharoitida dunyo madaniyatining oldingi qatoriga olib chiqqan buyuk mutafakkirlardan biri Abu Ali Husayn ibn Abdulloh ibn Sino bo'lib, u Yevropada Avitsenna nomi bilan mashhurdir.

1023 yilda Isfahonga bordi va butun umrini ilmiy asarlar yozishga bag'ishladi. Ibn Sinoning "Kitob al-qonun fit-tibb", "Kitob un-najot", "Kitob ul-insof" kabi mashhur asarlari, geometriya, astronomiya, o'simlik, hayvonot olami, mantiqqa oid risolalari, "Hayy ibn Yaqzon" falsafiy qissasi so'nggi yillarda yozilgan. U Isfahonda rasadxona qurish bilan mashg'ul bo'ldi.

Ibn Sinoning hayot yo'li o'zi yozgan tarjimai holi va shogirdi Juzjoniy tomonidan qoldirilgan manbalardan ma'lum. Ibn Sinoning ilmiy qiziqishlari, dunyoqarashining shakllanishida qadimgi Sharq madaniyati, yunon ilmi, falsafasi, Markaziy Osiyo xalqlarining mustaqillik uchun olib borgan kurashlari muhim rol o'ynadi. Ibn Sino tarjimai holidan Forobiyning "Metafizika maqsadlari", "Fususul-hikam" kabi muhim risolalarini qunt bilan o'rgangani, ulardan keng foydalanganini ta'kidlab o'tadi.

Ibn Sino asarlarining umumiy soni 450 dan oshadi, lekin bizgacha faqat 160 ga yaqin asari yetib kelgan. Ko'p risolalari shaharmashahar ko'chib yurish, urushlar, saroy to'polonlari, turli falokatlar tufayli yo'qolib ketgan. Ko'p manbalarda Ibn Sino, avvalo, tabib sifatida talqin etiladi, holbuki tabobat uning ilmiy sohalari orasida eng muhimlaridan biridir, xolos. Ibn Sino asarlarining asosiy qismi YAqin va O'rtas Sharqning o'sha davr ilmiy tili hisoblangan arab tilida, ba'zilar fors tilida yozilgan. Uning bizga ma'lum bo'lgan katta asari "Kitobush-shifo" ("Shifo kitobi") 22 jilddan iborat bo'lib, 4 ta katta bo'limini mantiq, fizika, matematika, metafizikaga doir masalalar egallagan. Uning ayrim qismlari lotin tiliga, Yevropadagi boshqa tillarga, sharq tillariga, shuningdek, rus, o'zbek tillariga tarjima qilingan. 20 jilddan iborat bo'lgan "Kitobul-insof" ("Insaf kitobi") bizgacha yetib kelmagan, chunki Isfahondagi yong'inda yo'qolgan. "Kitobun-najot" ("Najot kitobi") 4 katta qismdan – mantiq, fizika, matematika, metafizikadan iborat, "Kitob lisonul-arab" ("Arab tili kitobi") 10 jildni tashkil

etadi. "Donishnoma" fors tilida yozilgan bo'lib, 4 qismni – mantiq, fizika, matematika, metafizikani o'z ichiga oladi.

Ibn Sino asarlari o'rta asrlarda Yevropada ilmiy til hisoblangan lotin tiliga, u orqali Yevropaning boshqa tillariga tarjima etilgan. Ibn Sino ilmiy risolalardan tashqari, chuqur falsafiy mazmunli badiiy obrazlar va ma'lum voqyealar orqali ifoda etuvchi "Tayr qissasi", "Salomon va Ibsol", "Hayy ibn YAqzon" kabi falsafiy qissalar yaratgan.

Ibn Sino zamonasining yetuk shoiri ham bo'lgan. U Sharq, xususan, fors she'riyatida ruboiy janrining asoschilaridan biri bo'lib, ruboiylari o'zida chuqur falsafiy xulosalarni ifodalaydi. Ibn Sino arabcha qit'alar ham yozgan.

Ibn Sino tabobat masalalarini ommabop holda nazm bilan izohlovchi "Urjuza" nomli tibbiy asar yaratdi. Uning Aristotel (Arastu) ta'limoti xususida Abu Rayhon Beruniy bilan va o'zining shogirdi – ozarbayjonlik mutafakkir Baxmanyor bilan yozishmalari fan olamida mashhur. Ayniqsa, tabobat, u bilan bog'liq holda anatomiya, psixologiya, farmakologiya, terapiya, xirurgiya, diagnostika, gigiyena kabi ilmlar Ibn Sino ijodida bir qancha yangi ixtirolar bilan boyidi va yangi bosqichga ko'tarildi. Bulardan tashqari, kimyo, mineralogiya, astronomiya, matematika, o'simlik dunyosi, geologik jarayonlarni o'rganish sohasida ham u yangi-yangi fikrlarni olg'a sura oldi. Ibn Sinoning tibbiyot sohasidagi asarlaridan "Kitob al-qonun fit-tibb" ("Tib qonunlari"), "Kitobul-qulanj" ("Ichak sanchiqlari"), "Kitobun-nabz" ("Tomir ko'rish haqida kitob"), "Fujul-tibbiya joria fi majlisih" ("Tib haqida hikmatli so'zlar"), "Tadbirul-manzil" ("Turar joyning tuzilishi"), "Fil-hindubo" ("Sachratqi o'simligi haqida"), "Risola fidasturit-tibbiy" ("Tibbiy ko'rsatmalar haqida risola") kabi asarlari mavjud.

Ibn Sino o'zining ko'p tarmoqli mahsuldor ijodi, boy merosi bilan jahon madaniyati taraqqiyotida katta rol o'ynadi. O'z ijodi, ilmiy faoliyatida Ibn Sino Markaziy Osiyo, YAqin va O'rta Sharq mamlakatlaridagi yuqori madaniy ko'tarinkilik, madaniy "uyg'onish"ning ma'naviy yutuqlarini mujassamlashtira oldi, bu bilan butun Sharq va Yevropadagi ma'rifat, madaniyat taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. U o'z davrida Sharq va Yevropada "Shayx ur-ra'is", "Olimlar

boshlig'i", "Tabiblar podshohi" kabi eng buyuk nomlarga sazovor bo'ldi. Ibn Sino mashhur murabbiy sifatida Abu Ubayd Jurjoniy, Umar Isfahoniy, Muhammad Sheroziy, Ahmad Ma'suriy, mashhur ozarbayjon mutafakkiri Baxmanyor ibn Marzbon, Yusuf Iyloqiy, ajoyib olim va shoir Umar Hayyom kabi shogirdlarini tarbiyaladi. Uyg'onish davri miniatyura va suratlarida Ibn Sino mashhur qadimgi yunon olimlari Aristotel, Galen, Gippokrat, Ptolemey, Evklid bilan bir qatorda tasvirlangan.

Ibn Sino asarlari Yevropada XII asrdan boshlab lotin tiliga tarjima qilina boshladi. "Tib qonunlari" asarining o'zi lotinchada 30 martadan ortiq nashr qilindi. "Kitob ush-shifo"ning ko'p bo'limlari, mantiq, muzika, yerning tuzilishi, geologik jarayonlar, metafizikaga oid qismlari ham lotinchada nashr etildi. So'nggi ilmiy tadqiqotlar Ibn Sinoning Sharq adabiyotiga ham ta'sir ko'rsatganligini, chuqur falsafiy mazmuni ifodalovchi ruboiy va falsafiy qissalar janrining taraqqiyotiga turtki berganligini ko'rsatadi.

Olimning falsafaga oid eng yirik va muhim asari „Kitob ash-shifo“ dir. U 4 qismdan iborat:

1) mantiq - 9 qismga bo'lingan:

Almadhal - mantiqqa kirish;

al-ma'qulot turlari;

al-iborat - interpretatsiya;

al-qiyos - sillogizm;

al-burhon - isbot, dalil;

al-jadal - tortishuv, dialektika;

as-safsata - sofistika;

alxitoba - ritorika;

ash-she'r - poetika (she'r san'ati);

2) tabiiyot (bu yerda minerallar, o'simliklar, hayvonot olami va insonlar haqida alohida alohida bo'limlarda gapiriladi);

3) riyoziyot - 4 fanga bo'lingan; hisob (arifmetika), handasa (geometriya), astronomiya va musiqa;

4) metafizika yoki ilohiyot. Bu asarning ayrim qismlari lotin, suryoniy, ibroniy, nemis, ingliz, fransuz, rus, fors va o'zbek tillarida nashr etilgan.

IBN SINONING TABIIY FANLAR RIVOJIGA QO'SHGAN HISSASI

Abuali Ibni Sino matematika, fizika, musiqa, san'at va boshqa aniq va gumanitar fanlarga qiziqqan. U "to'qqizlarni chiqarib tashlash" va kvadratchalar va kublarni sinash uchun ishlatilishini tushuntirdi. Avitsena bir necha astronomik kuzatuvlar o'tkazdi va instrumental o'qishni aniqligini oshirish uchun vernierga o'xshash moslama yaratdi.

Uning fizikaga qo'shgan hissasini alohida ta'kidlab bo'lmaydi. Avitsena turli xil energiya, issiqlik, yorug'lik va mexanikaning shakllarini, shuningdek kuch, vakuum va cheksizlik kabi tushunchalarni o'rganish muammolariga bag'ishlangan. U muhim kuzatuvni amalga oshirdi: agar yorug'likni idrok qilish yorug'lik manbasidan har qanday zarrachalarning chiqishi bilan bog'liq bo'lsa, yorug'lik tezligi cheklangan bo'lishi kerak. Olim vaqt va harakat o'rtasida bog'liqlik borligini taxmin qildi va solishtirma og'irlik bo'yicha tadqiqotlar olib bordi va havo termometridan foydalangan. Kimyo sohasida u kimyoviy transmutatsiya imkoniyatiga ishonmadi, chunki uning fikriga ko'ra metallar asosiy ma'noda har xil edi. Ushbu qarashlar o'sha paytdagi hukmronlik bilan tubdan qarama-qarshi bo'lgan.

Shifodan tashqari uning falsafa haqidagi traktatlari ham ma'lum - An-Najot va Isharat. Al-Kifti Avitsenna falsafa, tibbiyot, ilohiyot, geometriya, astronomiya va shunga o'xshash 21 ta katta va 24 ta kichik asarlarni yakunlagan deb da'vo qilmoqda. Boshqa bir tarixchi Brockelmann Avitsennaga 99 ta kitob, shu jumladan 16 ta tibbiyot, 70 ga yaqin ilohiyot va metafizika, 11 ta astronomiya va to'rttasi she'riyat haqida ma'lumot beradi.

Avitsennaning al-Farobiy ta'sirida bo'lgan ikkita birinchi asari - "Ruh uchun kompendium", aql-idrokka oid qisqa risola va Aristotel falsafasi bo'yicha birinchi kitobi "Prosodist falsafasi". Keyinchalik u falsafaning uchta ensiklopediyasini yozdi. Shogirdlarining iltimosiga binoan yozilgan al-Shifa, 1027 yilda tugallangan

bo'lib, Aristotel asarlari asosida yaratilgan. Uning lotincha tarjimai O'rta asr Evropa olimlari tomonidan keng o'qilgan.

Avitsennaning yana bir risolasi "al-Ishorat val-tanbihat" ("Ko'rsatkichlar va eslatmalar") mantiq va metafizikani muhokama qiladi. Uning 1020-yillarning oxirida yozilgan "Al-Insaf" ("Hukm") va "Sharq xalqi" ("Al-Mashriqiyun") yoki "Sharq falsafasi" ("Al-Hikma al-Mashriqiyah") asarlarida, Avitsena radikal falsafiy g'oyalarni ifoda etadi, ammo bu haqda asl matnlarning aksariyati yo'qolgan.

Avitsenna Xudoning borligi to'g'risida dalillar va mantiqiy tushuntirishlar xronologiyasini ishlab chiqdi: biz dunyodagi fenomenal tajribamizdan narsalar mavjudligini bilamiz; hech qanday mavjudot sababsiz mavjud bo'lolmaydi; nedensellik zanjiri cheksiz bo'lishi mumkin emas, lekin oxir-oqibat birinchi sababga, ya'ni Xudoga kelishi kerak.

Borliq uchta sinfga bo'lingan: zarur, mumkin va imkonsiz. Birinchi sabab o'z-o'zidan zarur bo'lib, birinchi sababning xususiyatlari barcha shartli mavjudotlarni o'z ehtiyojlari bilan butun sublunary dunyoda avjiga chiqadigan zarurat ierarxiasini inobatga oladi.

Avitsena mohiyat va mavjudotni ajratib ko'rsatgan. Mohiyat o'z vaqtida amalga oshishi uchun, mavjudot, mohiyatning o'zi uchun zarur bo'lishi kerak. Ushbu alohida sababiy munosabatlar shartsiz bo'lish mohiyatiga xosdir.

Avitsena metafizika xizmatida mantiqni Islom diniy ta'limotini anglash va hattoki Qur'onni sharhlash vositasi sifatida ishlatgan. Mantiq aqlning to'rtta ko'nikmasi: idrok etish, ushlab qolish, tasavvur va qadrlash hissi orqali olingan tushunchalarni baholash uchun standart edi. Bular ichida xayol muhim edi, chunki u yangi hodisalarni mavjud tushunchalar bilan taqqoslashi va bog'lashi mumkin edi. Mantiqiy xulosalar chiqarish va yangi bilimlarni olish, shuningdek argumentlarning to'g'riligini baholash uchun ham foydalanish mumkin. Bilimlarni egallash aqlni tarbiyalash va takomillashtirish, najotga erishish uchun zarur edi. Mantiq, shuningdek, boshqalarga bilimlarni etkazish vositasi bo'lgan.

TIB QONUNLARINING YARATILISH TARIXI VA ZAMONAVIY

TIBBIYOT ILMI RIVOJIDAGI O'RNI

Tibbiyot Ibn Sinoning yagona sevimli mashg'uloti emas edi, garchi u o'zining "Tibbiyot qonuni" nomli entsiklopedik asarini unga bag'ishlagan bo'lsa ham. Bu yerda u nafaqat bakteriya va viruslar kashf qilinishini bashorat qildi, balki chechak, vabo, vabo va moxov kabi kasalliklarning xususiyatlari va farqlarini ham tasvirlab byerdi. "Tib Qonuni" da olim O'rta asrlarda Evropada muvaffaqiyatli ishlatilgan dorivor preparatlarni ishlab chiqarish bo'yicha ko'plab retseptlar keltiradi.

Amaliy tajribaga asoslanib, dislokatsiya va sinishni davolashni tavsiflaydi. U birinchi bo'lib kraniotomiyani o'tkazdi. "Tib Qonuni" ning uchinchi jildida olim isitma, o'smalar va yiringli yallig'lanishni keltirib chiqaradigan kasalliklar patologiyasini va tyerapiyasini o'rganib chiqadi. Kasalliklarning tavsifi anatomik tushuntirishlar bilan birga keladi. U hayratlanarli aniqlik va chuqurlik bilan inson ko'zining mushaklari tuzilishini tushuntiradi.

Nazariy asoslari va vositalari yo'qligi sababli u sarimsoq va shuvoqning bakteritsid xususiyatlarini taxmin qildi. Ibn Sino asalarilar asalining foydali xususiyatlari haqida bilar edi, bu uning ko'plab retseptlariga kiritilgan. U dorivor o'tlarni yig'ish qoidalariga va nafas olish mashqlariga e'tibor byeradi. Aynan Avitsenna diabetning alomatlari va belgilarini batafsil tavsiflab berdi, shuningdek meningit va oshqozon yarasi kabi kasalliklarni tahlil qildi.

Ibn Sino Hamadonda hali ham vaziri bo'lganida qadimgi tabib Galenning qarashlariga asoslangan o'zining mashhur "Tibbiyot qonuni" asarining birinchi qismini yakunladi. XII asrda Avitsennaning ushbu tibbiy entsiklopediyaning muallifi sifatida shuhrati juda katta edi. Qonunning birinchi lotincha tarjimasi o'sha paytga tegishli. 1493 yilda bu asar birinchi marta Venetsiyada lotin yozuvida bosma shaklda paydo bo'ldi. Arabcha matn 1593 yilda Rimda nashr etilgan. Keyinchalik "Tib Qonuni" bir necha bor lotin va ibroniy tillarida o'rtacha tarjimalarda nashr etildi. Uning ko'plab qo'lyozmalari Evropaning asosiy kitoblar omborlarida mavjud. Tib Qonuni - butun O'rta asrlarning tibbiyotdagi yetakchi

asarlaridan biri. Avitsennaning ko'plab boshqa tibbiy asarlari hanuzgacha qo'lyozmalarda saqlanib kelinmoqda. Ular ko'pincha musulmon, yahudiy va nasroniy tabiblari tomonidan sharhlangan. Avitsena tomonidan o'tkazilgan ushbu tadqiqotlar soni - nasr va she'riyatda - 12 ga yetadi. Ular asosan gigiena va ovqatlanish masalalariga bag'ishlangan.

Hamadondagi umrining olti yili avvalgidek, uning ish kuni yerta tongdan boshlanib, hamma uzoq vaqt uxlab yotganida tugadi. Bu yerda u o'zining beshta jildidan iborat bo'lgan "Tibbiyot qonuni" asosiy ishining birinchi jildini tugatdi. O'sha paytgacha odamlar to'plagan barcha tibbiy bilimlarni ushbu kitoblardan topish mumkin.

Birinchi jild tibbiyot fanlari nazariyasi; anatomiya, diagnostika, fiziologiya, jarrohlik. Ushbu kitobda o'tkir va surunkali kasalliklar va ularni davolash usullari tasvirlangan. Ikkinchi jildda oddiy dorilar haqida hikoya qilinadi. Ularning soni sakkiz yuzga yaqin. Ko'p daraxtlarning ildizi va po'stlog'i odamga kasallik bilan kurashishda yordam byeradi. Uchinchi va to'rtinchi jildlarda inson a'zolarining kasalliklari tasvirlangan, davolash usullari haqida so'z yuritilgan. Avitsena shuningdek, bosh suyagi, burun, jag ', bo'yinbog' suyagi, qovurg'a singan joylarini qanday davolash kerakligi haqida gapiradi. Beshinchi jildda murakkab dorilar haqida so'z boradi. Ularning ba'zilari 37 qismgacha o'z ichiga oladi. Ko'pgina dori-

darmonlar eng qadimgi Evropa va Osiyo shifokorlariga byerilgan. Boshqalari birinchi marta Avitsena tomonidan tayyorlangan va sinovdan o'tgan. Ilgari tibbiyot fanlari uchun noma'lum bo'lgan yangi ma'lumotlar har bir sahifada "Tib Qonuni" da uchrashdi.

Faqat 800 yildan ko'proq vaqt o'tgach, frantsuz olimi Pastyer Avitsennaning viruslar haqidagi farazini "febril" (yuqumli) kasalliklarning ko'rinmas patogenlari sifatida tasdiqladi. Avitsenna shunday zarba doktrinasini yaratdi, unga shu vaqtdan byeri hech narsa qo'shish qiyin edi. "Nabz to'lqinli va shpindel shaklida bo'lishi mumkin, ikki martalik, uzun, titraydigan, kalta, kichkina, sekin, chumoli kabi. Nabz ham yumshoq, tarang, asabiy, past, arra tishlari, to'la, bo'sh", - deydi Qonun.

Avitsena birinchi bo'lib vabo, vabo, sariqlikni ta'riflagan, menenjit, oshqozon yarasi va boshqa ko'plab kasalliklarni keltirib chiqaradigan sabablarni, alomatlarini va davolash usullarini tahlil qilgan. U ko'z mushaklarining tuzilishini batafsil bayon qildi. Undan oldin hamma ko'z chirog'i kabi maxsus nurlar chiqaradi, deb ishonar edi; narsalardan aks etgan bu nurlar orqaga qaytadi va tasvir beradi.

"Qonun" da Avitsenna boladan unga mehribon, aqlli, mohir va jismonan sog'lom inson etishib chiqishi uchun uni har tomonlama tarbiyalash zarurligi haqida yozadi.

Tez orada "Tib Qonuni" dunyoning barcha mamlakatlarida tibbiy ensiklopediyaga aylanadi. Matbaa ixtiro qilingandan so'ng, Tib Qonuni Muqaddas Kitobdan keyin chop etildi. Evropada va Osiyo mamlakatlarida shifokorlarga ko'p asrlar davomida undan foydalanishni o'rgatishgan.

Qadimgi Rossiyaning davolovchi va o'simlik shifokori ham doimo olimning "Avitsena" nomini tilga olishadi, retseptlarini byurishadi.

"Tib Qonuni" ning so'nggi jildi boshqa shaharda - Isfahonda yozilgan. Birinchi va oxirgi jildlar orasida o'n yilga yaqin mashaqqatli mehnat bor.

Hukmdor vafotidan keyin Avitsenna qamoqqa tashlandi. Qamoqda u qattiq ishlashda davom etdi. To'rt oy ichida u uchta kitob yozdi, ulardan biri - "Uyg'oning o'g'li tirik" falsafiy hikoyasi ko'plab o'rta asr yozuvchilariga ta'sir ko'rsatdi.

Avitsena tomonidan yozilgan kitoblar orasida nafaqat fundamental tibbiyot risolalari, balki astronomiya, matematika, musiqa nazariyasi, geologiya nazariyasi, falsafiy asarlar, tilshunoslikka oid kitoblar va badiiy hikoyalar ham mavjud. Avitsena inson faoliyatining ko'plab sohalarida yangi narsalarni kiritdi. U bir necha jiddiy ilmiy kitoblarni she'rilar, o'ta obrazli misralar sifatida yozgan.

Mana, "Urjuza" tibbiyoti haqida she'rning boshlanishi: "Shoirilar Olamning shahzodalari, vujudni vrachlar boshqaradi. Yuqorida aytib o'tilganlarning so'zlashuvchanligi qalbni mamnun qiladi, ikkinchisining sadoqati kasalliklarni davolaydi. Ushbu she'rda barcha nazariy va amaliy tibbiyot mavjud. Va men bu haqda o'zimning barcha bilimlarimni oyatda bayon qilaman afsonalar u haqida hikoya qiladi, qo'shiqlar kuylaydi. U yertaklarning qahramoniga aylandi. Avitsena yo'lda vafot etdi. Yarim tanish uning so'zlaridan vasiyat yozgan. Avitsena barcha mol-mulkini kambag'allarga tarqatishni, xizmatkorlarni ozod qilishni buyurdi. 900 yildan ortiq vaqt davomida odamlar uning qabrini qo'riqlab kelgan. Har kuni yertalab uning maqbarasida bilimdon oqsoqollar va yoshlar to'plandilar, kasallar kelib, buyuk tabibning qadimiy qabriga birgina tegish bilan mo'jizaviy davolanishga ishonishdi. 1954 yilda musulmonlarning xronologiyasiga ko'ra Avitsena tug'ilgan kunining ming yilligi nishonlandi. Butunjahon tinchlik kengashining chaqirig'i bilan ushbu sana ko'plab mamlakatlarda nishonlandi. Yeronning Hamadan shahrida yangi Avitsena maqbarasi ochildi. Jahon olimlari orasida maqbaraning ochilishida sovet delegatsiyasi ham ishtirok etdi. Avitsena hayotining so'nggi o'n ikki yilini ko'plab faylasuflar, yozuvchilar, yuridik mutaxassislar, shifokorlarga panoh byergan Isfahon shahrida o'tkazgan (Yeronda keng tanilgan shifoxona bo'lgan).

Isfahon davrida olim, ehtimol, tibbiyot tarixidagi eng mashhur asar - "Tibbiyot qonuni" ni yozgan, bu asar 17-asrga kelib "Tibbiyot qonuni" ning lotincha nusxasi bo'lib qolgan.

Xususan, u shunday deb yozgan edi: "San'atdagi sog'liqni saqlashning asosiy saqlanishi quyidagi omillarning uyg'unligi:

Tabiat balansi;

Haddan tashqari tozalash;

Oziq-ovqat tanlovi;

Jismoniylikni saqlash;

Burun nafasini yaxshilash".

Bundan tashqari, mutafakkir astronomiyaga ko'p vaqt ajratgan. U misli ko'rilmagan astronomik asboblarni ixtiro qildi, rasadxona qurishni boshladi. U mantiq, matematika, fizika, musiqa muammolari bilan shug'ullangan. U she'rlar yozgan.

O'qiyotgan o'quvchilarning so'zlaridan o'qituvchi shunday dedi: "Biz to'liq ong bilan ketamiz va o'zimiz bilan faqat bitta narsani olamiz: biz hech qachon hech narsa o'rganmaganligimizni anglaymiz". Avitsena 1037 yil 24-iyun kuni 56 yoshida vafot etdi. Hamadan (Yeron) da dafn etilgan. Avitsena arab tilida yozilgan 400 dan ortiq va forsiy tilda 20 dan ortiq asarlarning muallifi hisoblanadi.

TIB QONUNLARIDA INSON ANATOMIYASIDAGI YANGILIKLAR VA ULARNING AHAMIYATI.ORGAN VA UNING QISMLARI TABIATI

TO'G'RIDA

Organlar orasida oddiy va murakkab organlar mavjud. Oddiy organlar - bu har qanday seziladigan zarracha, alohida olingan, butun organ singari cheklovdan tashqarida bir xil nomga ega. Masalan, go'sht zarralari bilan, suyak zarralari bilan, asab va uning zarralari va boshqalar. Shuning uchun bunday organlar "zarralari jihatidan o'xshash" deb nomlanadi. Va murakkab organlar, ularning har qanday zarralari alohida olingan, butun organ bilan bir xil nomga ega bo'lmagan va uning nomi bilan cheklangan. Bular, masalan, qo'l yoki yuz, chunki yuzning bir qismi yuz emas va qo'lning bir qismi qo'l emas. Ular "organ asboblari" deb nomlanadi, chunki ular barcha harakatlar va harakatlardagi ruhning asbobidir. "Zarrachaga o'xshash organlar" ning birinchisi suyakdir. U qattiq yaratilgan, chunki u tanani qo'llab-quvvatlaydi va harakatlarning asosini tashkil etadi. Keyin xaftaga tushadi. Ular suyaklarga qaraganda yumshoqroq, shuning uchun ular egilishi mumkin, ammo boshqa organlarga qaraganda qiyinroq. Kikirdak yaratilgan foydali funktsiya, xaftaga tufayli suyaklar yumshoq organlarga yaxshi bog'langan va qattiq

yumshoq bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa qilmaydi. Shuning uchun yumshoq qattiq bilan aloqa qilishdan aziyat chekmaydi, ayniqsa zarba yoki siqilish paytida, chunki bunday aloqa vositachilik qiladi. Bu, masalan, skapula, orqa qovurg'alar xaftasi va sternum ostidagi xanjar xaftaga tegishli. Kıkırdak, bir-biriga ishqalanadigan bo'g'inlar bir-biriga to'g'ri qo'shilib, qattiqligi tufayli buzilmasligi uchun ham mavjud. Va yana bir narsa: mushak suyagi bo'lmagan organga etib borganida, u xaftaga suyanadi va xaftaga uni kuchaytiradi. Bu, masalan, qovoq mushaklari, bu erda xaftaga tendonlarni qo'llab-quvvatlaydi va qo'llab-quvvatlaydi. Ko'p joylarda, masalan, gırtlakta kabi kuchli, lekin juda qattiq bo'lmagan narsalarga joylashtirilgan tayanchga ehtiyoj bor. Keyin asablar paydo bo'ladi.

Ular miyadan yoki orqa miyadan kelib chiqadigan, egilganda oq, egiluvchan va yumshoq, ammo ajratish qiyin bo'lgan jismlardir. Ular organlarni his qilish va harakat qilish uchun to'liq [qobiliyat] berish uchun mo'ljallangan. Keyin tendonlar kuzatiladi. Bular mushaklarning uchidan kelib chiqqan va asabga o'xshash jismlardir. Ular harakatlanuvchi organlarga qo'shilib, ularni taranglik tufayli jalb qilganda, mushak qisqarganda, qisqarganda va orqaga harakat qilganda yoki mushak taranglashganda, avvalgi holatiga qaytganda yoki kattaligi kattalashganda, xuddi biz kabi bo'lganida, bo'shashganda paydo bo'ladi. ba'zi mushaklarda ko'ramiz. Ko'pgina hollarda tendonlar mushak ichiga kirib, boshqa tomondan chiqadigan nervlardan va tavsifi tendonlarning ta'rifiga mos keladigan jismlardan, ya'ni ligament deb ataladigan jismlardan iborat; bu jismlar ham xuddi nervlarga o'xshab ko'rinadi va his qilishadi va organlardan mushaklarga o'tishadi. Tendonlar, asab singari, tolalarga taqsimlanadi; mushaklarga tutashgan tolalar go'sht bilan qatlamlanadi va mushaklardan ajralib, bo'g'imga va harakatlanadigan organlarga boradiganlar to'planib, mushak tendoniga o'raladi.

Keyin biz yuqorida aytib o'tgan to'plamlar keladi. Ular, shuningdek, asab kabi tanalarni ifodalaydi. Ulardan ba'zilari umuman to'plamlar deb ataladi, boshqalari, qo'shimcha ravishda, tomirlar uchun maxsus nomga ega. Ularning mushaklarga cho'zilganlari faqat ligament deb ataladi; mushaklarga etib bormaydigan, ammo bo'g'im yoki boshqa organlarning suyaklari uchlarini bir-

biriga bog'laydigan va qandaydir aloqani kuchaytiradiganlarga kelsak, ular ligamentlar deb ham ataladigan venalar maxsus nomini olgan. Bog'larning hech biri yumshoq emas; chunki ligamentlar o'ziga xos tez-tez harakatlanishi va ishqalanishidan og'riqni boshdan kechirmasligi kerak. To'plamlarning foydali funksiyasi yuqoridagilardan ko'rinadi.

Keyin tomirlar keladi. Bu yurakdan cho'zilgan va uzunlikka cho'zilgan ichi bo'sh jismlar; ularning tarkibida ular asab va ligamentlarga o'xshash va harakatlanish qobiliyatiga ega, ya'ni dam olish momentlari bilan bir-biridan ajralib turadigan kengayish va qisqarish. Arteriyalar yurak orqali zarba berishga, undan tutunli bug 'chiqarishga va Xudoning irodasi bilan pnevmani tana qismlariga tarqatishga mo'ljallangan. Buning ortidan tomirlar paydo bo'ladi, ular tomirlarga o'xshab, jigarni tark etib, tinch holatda qoladi; ular qonni tananing ayrim qismlariga tarqatish uchun xizmat qiladi.

Keyin chig'anoqlar paydo bo'ladi. Bular ko'zga tashlanmaydigan asabga o'xshash tolalardan to'qilgan, ingichka va bo'shashgan, kengligi bo'yicha ajralib turadigan tanalardir. Ular turli xil foydali maqsadlar uchun boshqa jismlarning sirtini qoplaydi va qoplaydi. Masalan, membranalar barcha berilgan organni o'ziga xos shaklida va o'ziga xos konturlarida ushlab turadi, shuningdek ba'zi organlarni boshqalarga osib qo'yadi va ularni membranalar to'qilgan iplarga bo'linadigan nerv va ligamentlar yordamida bir-biriga bog'laydi; masalan, buyrak orqa miya bilan bog'langan. Shuningdek, ular organlarda sirtini yaratishga xizmat qiladi, ular moddasi sezgirlikdan mahrum bo'lib, unga nima bo'layotganini bevosita sezishga qodir va u o'rab turgan tanada sodir bo'layotgan voqealarni bilvosita his qilish qobiliyatiga ega. Ushbu organlarga, masalan, o'pka, jigar, taloq va buyraklar kiradi, chunki ular o'zlarining moddalari bilan mutlaqo hech narsani sezmaydilar va ular bilan aloqada bo'lgan narsalarning zarbalarini faqat ularni qoplagan membranalar orqali sezadilar. Ushbu organlarda shamol yoki shish paydo bo'lganda, u eng kuchli seziladi. Shamolga kelsak, qobiq bilvosita sezadi, chunki u cho'zilib ketmoqda. Shishaga kelsak, membrana boshlanadigan va birikadigan joy bilvosita shish tomonidan seziladi, chunki o'smaning og'irligi tufayli organ pastga qarab

buriladi. Buning ortidan tanadagi sanab o'tilgan a'zolar orasidagi bo'shliqlarni to'ldiradigan va ularning kuchi va yordamini tashkil etadigan go'sht keladi. Har bir organ o'z-o'zidan tug'ma kuchga ega bo'lib, uning yordamida ovqatlanish ishlari olib boriladi, ya'ni ovqatni jalb qilish, assimilyatsiya qilish va ushlab turish, assimilyatsiya qilish va bog'lash, shuningdek, ortiqcha miqdorni chiqarib tashlash. Ammo boshqa hamma narsaga kelsak, organlar bir-biriga o'xshamaydi, chunki ularning ba'zilar, bu kuchdan tashqari, boshqa organlarga o'tadigan kuchga ega, boshqa organlar esa bu xususiyatga ega emaslar.

Boshqa tomondan, individual organlar tug'ma kuchdan tashqari, boshqa organdan ularga o'tadigan kuchga ega, boshqa organlar esa bu xususiyatga ega emaslar. Bularning barchasi birlashganda, qabul qiluvchi va beradigan organlar mavjud, beradigan, ammo olmaydigan, qabul qiladigan, ammo bermaydigan va qabul qilmaydigan va bermaydigan organlar mavjud. Qabul qiladigan va beradigan organga kelsak, hech kim uning mavjudligiga shubha qilmaydi. Miya va jigar bilan bog'liq holda, [shifokorlar] ushbu organlarning har biri yurakdan hayvonlarning kuchini, tug'ma iliqlik va pnevmatikani qabul qilishini va ularning har biri bir vaqtning o'zida boshqa organlarga o'tkazadigan kuch manbai ekanligiga rozi bo'lishadi.

Miya sezgilarni qabul qilishning boshlanishi, ba'zilariga ko'ra - albatta, lekin boshqalarga ko'ra - mutlaqo emas; jigar - bu ovqatlanish manbai, ba'zilariga ko'ra, albatta, lekin boshqalarga ko'ra mutlaqo emas. Qabul qiladigan, ammo bermaydigan organga kelsak, uning mavjudligiga shubha kamroq. Bu, masalan, go'sht: u tashqaridan his qilish va yashash kuchini oladi, lekin u o'zi u yoki bu tarzda boshqa organga o'tishi mumkin bo'lgan har qanday kuchning boshlanishi emas. Qolgan ikkita toifaga kelsak, shifokorlar ulardan biri bo'yicha ko'plab faylasuflar bilan rozi emaslar. Qadimgi faylasuflarning aksariyati bunday organ yurakdir, chunki u barcha kuchlarning asosiy sababidir va qolgan organlarga ular oziqlanadigan, yashaydigan, hislarni sezadigan va harakatlanadigan kuchlarni uzatadi. Shifokorlar, ba'zi qadimgi faylasuflar singari, aksincha, bu kuchlarni turli organlar o'rtasida taqsimlaydilar va kuch uzatadigan va qabul qilmaydigan bunday

organ borligi haqida gapirmaydilar. Qadimgi faylasuflarning ko'pchiligining fikri, sinchkovlik bilan tekshirilgandan so'ng, to'g'riroq bo'lib chiqadi, ammo shifokorlarning fikri bir qarashda aniqroq ko'rinadi.

Ikkinchi toifaga kelsak, shifokorlar ham, faylasuflar ham rozi emaslar. Ba'zilar, befarq suyaklar va go'sht va shunga o'xshash boshqa organlar faqat ularga xos bo'lgan va boshqa manbalardan ularga o'tmaydigan kuchlar tufayli mavjud deb hisoblashadi; va bunday organlar ozuqa bilan ta'minlanganida, o'z kuchlarini boshqa organga o'tkazmasliklari va biron bir organ ham ularga kuch o'tkazmasligi. Boshqa shifokorlar va faylasuflarning fikriga ko'ra, bu kuchlar aslida bunday organlarga xos emas, balki ular paydo bo'lganida jigar va yurakdan to'kiladi va u erda qoladi.

Shifokor dalil yordamida ushbu kelishmovchiliklardan xalos bo'lish yo'lini izlashga majbur emas, chunki shifokor, chunki u shifokor bo'lgani uchun bu yo'lga ega emas va bu unga hech qanday izlanish va harakatlarda to'sqinlik qilmaydi. Biroq, birinchi bahsli masala bo'yicha, shifokor bilishi va ishonishi kerakki, uning uchun yurak miyani his qilish va harakat qilish qobiliyati va jigarni oziqlantirish qobiliyatining manbai ekanligi muhim emas, chunki miya o'zi ham, yurakdan keyin ham, qolgan a'zolariga nisbatan aqliy funktsiyalarning boshlanishi, jigar esa boshqa organlarga nisbatan tabiiy ovqatlanish funktsiyalarining boshlanishi hisoblanadi. Ikkinchi bahsli masala bo'yicha, shifokor bilishi va ishonishi kerakki, unga tug'ma kuch, masalan, suyakda qanday paydo bo'lishi muhim emas: u birinchi ko'rinishda jigardan to'kiladimi yoki suyak o'ziga xos xususiyatga ega yoki hech narsa qilmaydi u yoki bu; ammo, shifokor endi kuch jigarga suyakka doimo quyilmasligini aniq bilishi kerak. Agar suyak va jigar o'rtasidagi yo'l to'sib qo'yilgan bo'lsa va suyakda u bilan birga oziqlantiruvchi oziq-ovqat bo'lsa, miyadagi asab to'sib qo'yilganida his qilish va harakatlanish holatida bo'lgani kabi, suyakning funktsiyalari hali ham to'xtab qolishi kerak edi; aksincha, bu kuch o'z tabiatini o'zgarishsiz saqlab turganda suyakka tug'ma. Shifokor buni tushunganida, organlarni toifalarga ajratish ma'nosi unga ochib beriladi. Uning uchun dominant organlar va dominant organlarga xizmat qiluvchi organlar, shuningdek,

bo'ysunadigan, lekin xizmat qilmaydigan organlar va bo'ysunmaydigan yoki bo'ysunmaydigan organlar bo'lishi majburiy bo'ladi.

Dominant organlar - bu shaxsni yoki turni saqlab qolish uchun zarur bo'lgan tanadagi dastlabki kuchlarning manbai. Shaxsni saqlab qolish masalasida uchta dominant organ mavjud: yurak hayvon kuchining manbai, miya sezgi va harakat kuchining manbai, jigar esa oziqlantiruvchi kuchning manbai. Turlarning saqlanishiga kelsak, dominant organlar bir xil uchta, boshqalari esa turlarning saqlanib qolishi bilan bog'liq, ya'ni ma'lum bir kishining moyaklari, ular bir biznes uchun kerak va shu bilan birga boshqa biznes uchun foydalidir.

Jigar uchun oshqozon tayyorgarlik xizmatkori, masalan, tomirlar o'tkazgichdir. Moyaklar uchun tayyorgarlik xizmatchilari, masalan, ulardan oldin urug'ni tug'diradigan organlar, erkaklardagi o'tkazgichlar siydik kanali va moyaklar va siydik kanali orasidagi tomirlar, ayollarda esa urug 'tushadigan joyga kiradigan tomirlar. Bundan tashqari, ayollarda bachadon ham mavjud bo'lib, unda urug'ning foydali funksiyasi tugaydi.

Ibn Sino aytadilar: "Ammo men aytaman: harakatlar deganda biz shaxsning hayoti yoki turni saqlab qolish bilan bog'liq har qanday biron bir organ tomonidan to'liq bajariladigan, masalan, pnöma hosil qilganida yurakka xos bo'lgan harakatlar kabi harakatlarni nazarda tutishimiz kerak. Foydali funktsiyani boshqa organ ta'sirini idrok etishga xizmat qiladigan funktsiya deb tushunish kerak; keyin harakat to'liq bo'lib, shaxsning hayotini xabardor qiladi yoki turlarning saqlanishini ta'minlaydi; masalan, o'pka tomonidan havoni tayyorlash.

Jigar birinchi navbatda ikkinchi ovqat hazm qilishni amalga oshiradi va uchinchi va to'rtinchi hazm qilish uchun ovqat tayyorlaydi, bu birinchi hazm qilish paytida to'liq hazm qilinadi, shu sababli qon jigarni o'zi oziqlantirishga yaroqli bo'ladi; shu bilan u harakatni keltirib chiqaradi; har qanday kutilgan harakatni rag'batlantiradigan harakatni ishlab chiqaradigan darajada foydalidir.

Xizmat qilingan tabiiy kuchlar to'g'risida

Tabiiy kuchlarga kelsak, ularga xizmat kuchlari va xizmat ko'rsatuvchi kuchlar kiradi. Xizmat qilinadigan kuchlar ikki xil ir turdagi kuchlar shaxsning

mavjudligini saqlab qolish uchun ovqatni yo'q qiladi va ikki turga bo'linadi: oziqlantiruvchi va oziqlantiruvchi kuchlar. Boshqa turdagi kuchlar turni saqlab qolish uchun ovqatni yo'q qiladi va shuningdek, ikki turga bo'linadi: generativ va shakllantiruvchi.

Oziqlantiruvchi kuchga kelsak, bu ozuqa moddalarini oziqlanadigan organga o'xshash narsaga aylantiradigan kuch, shuning uchun ular tanada erigan narsani o'rmini bosuvchi bo'lib xizmat qiladi, va oziqlantiruvchi kuch bu tabiiy o'lchamlarni saqlab, tana hajmini oshiradigan kuchdir. unga kiradigan oziq-ovqat tufayli to'liq o'sish. Oziqlantiruvchi kuch tarbiyalovchiga xizmat qiladi.

Oziqlantiruvchi kuch tanaga ozuqani ba'zida undagi eritilgan bilan bir qatorda, ba'zida kamroq, ba'zan esa ko'proq kiritadi.

O'sish faqat tanaga kiradigan oziq-ovqat undagi eritilgan narsadan oshib ketishi tufayli amalga oshiriladi, garchi bu har safar sodir bo'lmasa ham o'sish sodir bo'ladi. Masalan, o'sish to'xtagan yillardagi ozg'inlikdan keyin semirish xuddi shunday hodisalarga tegishli, ammo bu hech qanday tarzda o'sish emas. Axir, o'sish faqat tananing barcha o'lchamlarining tabiiy nisbatlarini saqlab qolish bilan sodir bo'ladi, shunda tanasi to'liq rivojlanishga erishadi, shundan keyin tanasi semirayotganiga qaramay, umuman o'sish bo'lmaydi.

Xuddi shu tarzda, o'sish to'xtashidan oldin, zaiflashish bo'lsa ham, hech qanday soqchilik bo'lmaydi; ammo, ozish kamroq uchraydi va narsalarning majburiy tartibidan uzoqlashadi.

Oziqlantiruvchi kuch uchta to'liq harakatlar orqali to'liq funktsiyalarini bajaradi. Ulardan biri o'rmini bosuvchi moddani olish, ya'ni qon va sharbat, ularning potentsial holatida, harakatga o'tishga yaqin, oziqlanadigan organga o'xshashdir. Ba'zan oziqlantirish kuchining bu funktsiyasi buziladi; bu atrofiya deb ataladigan kasallik, ya'ni ovqatlanish etishmasligi. Ikkinchisi - "yopishtirish"; u ajratib olingan moddaning aslida butunlay ozuqa moddasiga aylanishidan, ya'ni organning bir qismiga aylanishidan iboratdir. Ba'zida bu zaharlanish bezovta bo'ladi; bu "go'sht tomchilari" bilan bog'liq.

Uchinchisi, assimilyatsiya bo'lib, u ajratilgan moddaning organ qismiga aylanib, unga har jihatdan, hattoki tarkibi va rangi bilan o'xshash bo'lishidan iboratdir. Ba'zan bu funktsiya buziladi.

Ushbu harakat o'zgaruvchan kuchga tegishli bo'lib, u oziqlantiruvchi kuchlardan biridir. Odamlarda bu turga va birlamchi manbaga nisbatan bir xil, lekin u zarralari jihatidan o'xshash organlarda tashqi ko'rinishida ham farq qiladi, chunki bu organlarning har birida o'z tabiatiga ko'ra ozuqani assimilyatsiya yo'nalishida o'zgartiradigan, assimilyatsiyadan farq qiluvchi kuch mavjud, boshqa turdagi oziqlantiruvchi kuch tomonidan ishlab chiqarilgan

Tabiiy quvvat bo'yicha xizmat

Tabiiy kuchlar orasidagi sof xizmat kuchlariga kelsak, ular oziqlantiruvchi kuchning xizmatkorlari. Bunday to'rtta kuch bor: jalb qilish, saqlash, hazm qilish va chiqarib yuborish.

Jozibali kuch ozuqa moddalarini jalb qilish uchun yaratiladi; u buni o'zi turgan organ uzunligiga cho'zilgan tolalar yordamida amalga oshiradi.

Tutish kuchi ozuqa moddalarini ushlab turish uchun mo'ljallangan bo'lib, ular o'zgaruvchan kuch tomonidan boshqarilib, ularni o'zgartiradi va oziqlantiradi. Ushlab turuvchi kuch buni ba'zan egiluvchan tolalar yordamida bajaradi.

Ovqat hazm qilish kuchi - bu jozibali kuchni o'ziga jalb qilgan va ushlab turuvchi kuchni o'zgaruvchan kuch ta'sirini idrok etishga moslashgan tarkibga aylantiradigan va bu tarkibga uni virtual ozuqaga aylantirish uchun mos bo'lgan tabiatni beradigan kuchdir.

Bu ushbu kuchning ozuqa moddalariga ta'siri va bu ta'sir hazm qilish deb ataladi. Ortiqcha narsalarga ta'siriga kelsak, u ularni iloji boricha shunday shaklga o'tkazadi - bu hazm qilish deb ham ataladi - yoki ularni siqib chiqaradigan kuchning bosimi ostida ular qamalib turgan organdan ajralib turishini osonlashtiradi. Bunga zichlik to'sqinlik qiladigan bo'lsa, ularning tarkibini yumshatish yoki yumshoqlik to'sqinlik qiladigan bo'lsa, siqish yoki yopishqoqlik to'sqinlik qiladigan bo'lsa, sindirish orqali erishiladi. Ushbu harakat "pishib etish"

deb nomlanadi va ba'zida "hazm qilish" va "pishib etish" atamaları aniq so'zlar sifatida ishlatiladi.

Chiqarish kuchi ozuqa moddalarida qolgan ortiqcha moddalarni siqib chiqaradi, ular ovqatlanish uchun yaroqsiz yoki ovqatlanish uchun etarli miqdordan oshib ketadi yoki ular tarqatilishi mumkin yoki ulardan kerakli yo'nalishda foydalanish tugaydi. Bu, masalan, siydik.

Ushbu kuch ortiqcha narsani ular uchun tayyorlangan yo'nalishlarga va parchalarga yo'naltiradi; agar bunday parchalar bo'lmasa, unda ortiqcha narsa olijanob organdan unchalik olijanobga va zichroqdan bo'shashganga chiqarib tashlanadi. Chiqib ketish yo'nalishi ortiqcha moddaning yo'nalishi bilan mos tushadigan holatlarda, chiqarib yuborish kuchi uni iloji boricha bu yo'nalishdan chetlashtirmaydi.

Ushbu to'rtta tabiiy kuchga to'rtta asosiy tabiiy kuchlar xizmat qiladi. fazilatlar, ya'ni issiqlik, sovuqlik, namlik va quruqlik.

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR

1. Abu Ali Ibn Sinoning jahon ilm-fani rivojiga qo'shgan hissasini aytib bering
2. Ibn Sinoning biografiyasi aytib bering
3. Ibn Sinoning tibbiyot bo'yicha asarlarini aytib bering.
4. Ibn Sinoning kashfiyotlari bilan astronomiyaning rivojlanishiga qo'shgan hissasi
5. Ibn Sinoning falsafiy qarashlari olimning qaysi asarlarida yozilgan.
6. Ibn Sinoning ijodiy faoliyatini aytib bering.
7. Markaziy Osiyo olimi Ibn Sinoning turli yo'nalishlarda ilm-fan rivojiga qo'shgan ulkan hissasini tushuntirib bering
8. Qonun at-Tibb asari qaysi yillarda yozilgan.
8. Abu Ali Ibn Sinoning asarlarini tushunib olish. Xususan, "Tib qonunlari" kitobi nechta bo'limdan iborat.
9. Somoniylar davrida Ibn Sinoning faoliyatini aytib bering
10. Avitsena tomonidan falsafa bo'yicha qancha asar yozilgan.

TEST SAVOLLARI

1. Abu Ali Ibn Sino qaysi yillarda yashagan?

1. *980 - 1037
2. 988 - 1038
3. 989 - 1040
4. 990 - 1037
5. 981 - 1037

2. Abu Ali Ibn Sino qayerda tug'ilgan?

1. *Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida
2. Marakand yaqinidagi Afshona qishlog'ida
3. Surxondaryo yaqinidagi Denovda
4. Afg'oniston yaqinidagi Afshona qishlog'ida
5. Buxoro yaqinidagi Denov

3. Abu Ali Ibn Sinoning asosiy asari nima?

1. *Qonun at - tibb
2. Kitob as - Shifa

3. Daniya - ism

4. Al-Ishorat vat - tanbihat

5. Barcha javoblar to'g'ri

4. Qonun at-Tibb asari qaysi yilda yozilgan?

1. *1013 - 1021

2. 1013 - 1022

3. 1014 - 1022

4. 1014 - 1023

5. 1013 - 1023

5. Qonun at-Tibb qaysi asrda lotin tiliga tarjima qilingan?

1. *XII asr

2. XI asr

3. XIX-asr

4. IX asr

5. XV asr

6. Qonun at-Tibbni kim lotin tiliga tarjima qilgan?

1. *Jerar Kremonsk

2. Galen

3. Sitseron

4. Al - Farobiy

5. Husain Koshifiy

7. Abu Ali Ibn Sino kimyo sohasiga qanday hissa qo'shgan?

1. *Efir moylarini distillash jarayoni

2. Davriy jarayonlar

3. Diffuz jarayonlar

4. Qattiq jismlarni qayta ishlash bilan bog'liq mexanik jarayonlar

5. Barcha javoblar to'g'ri

8. Abu Ali Ibn Sino qanday musiqiy asbobni ixtiro qilgan?

1. *Gijak

2. Fortepiano

3. Pianino
 4. Dutor
 5. Karnay
- 9. Abu Ali Ibn Sino kim bilan birgalikda musiqa asboblari faniga asos solgan?**

1. *Al-Farobiy
2. Al - Xorazmiy
3. Husayn Koshifiy
4. Galen
5. Sisteron

10. Abu Ali Ibn Sinoning sirlil asarlarini ayting

1. *Barcha javoblar to'g'ri
2. Qushlar haqida kitob
3. Sevgi haqida kitob
4. Namozning mohiyati haqida kitob
5. Haj ziyoratining ma'nosi haqida kitob

11. Buxoro amiri Nuh ibn Mansur Abu Ali Ibn Sino qaysi kasallikdan davolagan?

- 1.*Appenditsit
- 2.Vabo
- 3.Òlat
- 4.Chechak
- 5.Temiratki

12. Abu Ali Ibn Sino ilm-fan sohalarida qancha asar yozgan?

1. *450 asar
2. 465 asar
3. 473 asar
4. 489 ta asar
5. 491 asar

13. Qonun at - Tibb birinchi kitobining nomi nima?

1. *Tibbiyotning asosiy tamoyillari

2. Tibbiyot qonuni

3. Formularlar

4. Dorivor moddalar

5. To'g'ri javob yo'q

14. "Qonun at-Tibb" ikkinchi kitobining nomi nima?

1. *Dorivor moddalar

2. Qon chiqarish uchun qon tomirlar

3. Sayohatchilar hodisasi

4. Sharobning foydasi va zarari

5. To'g'ri javob yo'q

15. Qonun at-tibbning uchinchi kitobi qanday nomlangan?

1. *Klinik patologiya

2. Bir nechta organlarga ta'sir qiladigan kasalliklar

3. Dorivor vositalar

4. Tomir urishi haqida risola

5. Sirka-asal haqida risola

16. Qonun at-tibbning to'rtinchi kitobi qanday nomlangan?

1. *Bir nechta organlarga ta'sir qiladigan kasalliklar

2. Davolash kitobi

3. Bilimlar kitobi

4. Xatolarni tuzatish va ogohlantirishlar orqali turli xil manipulyatsiyalardan

zararni olib tashlash

5. Barcha javoblar to'g'ri

17. Avitsena yana qanday nomlar bilan atashgan?

1. *Barcha javoblar to'g'ri

2. «Shayx ar-ra'is»

3. «Sharaf al-mulk»

4. «Ujat al-aq»

5. «Akim al-vazir»

18. «Tib qonunlari» asari kim tomonidan va qachon yozilgan?

1. *XI asrda Abu Ali Ibn Sino
2. XI asrda Abu Rayhon Beruniy
3. XVII asrda Epifaniy Slavinetskiy
4. XI asrda M.Butlerov
5. XII asrda N.Zinin

19. Avitsena tomonidan falsafa bo'yicha qancha asar yozilgan?

1. *Falsafa bo'yicha 80 ta asar
2. Falsafa bo'yicha 75 ta asar
3. Falsafa bo'yicha 88 ta asar
4. Falsafa bo'yicha 92 ta asar
5. Falsafa bo'yicha 78 ta asar

20. «Risalat fi an – nafs» kitobi qanday tarjima qilingan?

1. *Ruh haqida risola
2. Ruh haqida she'r
3. Dorivor vositalar
4. Tomir urishi haqida risola
5. Sirka-asal haqida risola

Босишга рухсат берилди. 20.01.2022й. Қоғоз бичими 62/84 1/16.
Босма тобоғи 2. Адади 100 нусха. буютма № 1
“Timofeyeva S.S.” ЯТТда чоп қилинди.
Самарқанд ш. А.Жомий кўчаси 72 уй.